

Klement Judit

Egy családi részvénytársaság a századelőn

Gizella Gőzmalom Rt. 1905-1917.

A családtörténeti kutatások minden esetben sokféle forrás komplex felhasználásán alapulnak. Ez egyrészt a források sokszínűségének lehetőségéből adódik, másrészt abból a törekvésből, hogy egy információt több, különböző forrás is megerősítsen.

A Krausz család történetének felvázolásához elsősorban gazdaságtörténeti források álltak rendelkezésre, ami nem meglepő, hiszen vállalkozói famíliáról van szó. Az alábbiakban azt szeretném bemutatni, hogy a gazdaságtörténeti források nemcsak a család történetének rekonstruálásában lehetnek segítségünkre, de tovább is árnyalhatják a családról kialakult képünket. Mindezt egy eddig kevésbé használt gazdaságtörténeti forrástípus: részvényes listák és részvénykönyv segítségével.

A CSALÁD

A Krausz familia történetének rekonstruálását genealógiák (Gerő 1938; Gerő 1940; Illésy–Pettkó 1895; Kempelen 1937-39), anyakönyvek és fennmaradt végrendeletek mellett leginkább gazdaságtörténeti források, cégbírósági iratok segítették, napló, levelezés létezése eddig ismeretlen. Zsidó kereskedő és ipari vállalkozó családról van szó, mely több szempontból is érdemes a kutató figyelmére. A gazdaságtörténész érdeklődését az keltheti fel, hogy 1880-ban családi vállalkozásként alapították meg és helyezték üzembe a Soroksári úti Gizella gőzmalomot, akkor, amikor a malomipar jövedelmezősége már túl volt fénykorán (Sándor 1959: 315-423), de érdekes az is: miként teremtették meg egy családi malom finansziális alapját. A társadalomtörténet nézőpontjából a család társadalmi felemelkedésének útja figyelemre méltó: hogyan váltak a Krauszok a zsidó nagypolgárság integráns részévé két generáció alatt. Az alábbiakban igyekszem a Krausz családot mindkét szempontból bemutatni, rövid áttekintést adva történetéről.

A család felemelkedésének elindítója Krausz Mayer volt, aki a Bonyhád közelében fekvő, német többségű (Fényes 1851: 236) Czikón (Tolna vármegye) született 1809-ben,¹ az izraelita felekezet tagjaként. Iskolái befejezése² után Bonyhád mezővárosában lett adózó kereskedő.³ Krausz Mayer vidéki kereskedői időszakáról keveset tudunk, de feltehetően kereskedőként került kapcsolatba az újpesti, pesti Löwy és Pollack csalá-

1 Budapest Főváros Levéltára (= BFL) Mikrofilmtár (=XV/20) anyakönyvek (=AKV) A42.

2 A bonyhádi izraelita hitközség 1840-es „Bizonyítványa” alapján csupán annyi bizonyos, hogy Krausz Mayer végzett iskolákat, méghozzá Bonyhádtól távol: „...(Krausz Mayer), aki is a midőn édes atya meghalt, tehát mint kis árva az édes anya táplálásával és segedelmével neveltetett fel, és a tanuláshoz kezdetét is mindenféle tudományokban való oktatásával élt; és minekutánna idegen iskolákban elegendő tudományoknak megszerzése által megtökéletesedett [...] a nemzetsége kebelében viszatért.” BFL. IV.1202/h Relationes 8144.

3 BFL. IV.1202/h Relationes 8144.

dokkal⁴, akik mobilitásának kezdetén nagy szerepet játszottak. 1838-ban, 29 évesen Krausz Mayer beállt legénynek⁵ a *Pollack Leo és fia* céghez, s még ugyanebben az évben feleségül vette⁶ Löwy Bernát Amália nevű leányát. Pollack Leot egy korabeli évkönyv a pesti izraelita nagykereskedők között tüntette fel terménykereskedőként (*Pesther und Ofner Wegweiser* 1838: 113; 1839: 130; 1840: 152) a Löwy család pedig Újpest egyik alapító famíliája volt. A Löwy fivérek: Izsák és Bernát az 1830-as évek közepén érkeztek Újpestre. Izsák épületfával, fűszerrel, liszttel kereskedett, Bernátot pedig bőrgyárosként jegyezték fel (Borovszky é.n.: 489). Meg kell említeni, hogy 1848 előtt kevés pesti nagykereskedőt jellemzett igazi vállalkozói mentalitás (Bácskai 1989: 140), illetve hogy a bőrgyártás nem tartozott a legelegánsabb és legirigyeltebb ipari vállalkozások közé. A nagykereskedő cégnél kapott alkalmazotti státusz és a bőrgyáros após – fentiek ismeretében is – Krausz Mayer mobilitásának első állomásait jelentik, hiszen általuk a főváros, s a pesti nagykereskedői, ipari vállalkozói kör közelébe került az eredetileg vidéki kereskedő Krausz Mayer. Felemelkedésének következő fokát jelzi, hogy 1841-ben a pesti lakosok sorába történő felvételét kérvényezte, hiszen a felvétel bizonyos vagyon meglétét feltételezte. Megbízhatóságát alátámasztandó Krausz Mayer nagyobb értékű (6885 Ft) árukészlet-tulajdont (gubacs)⁷ tudott felmutatni.⁸

Krausz Mayer 1840-es, '50-es és '60-as évekbeli gazdasági tevékenységéről egyelőre kevés adat áll rendelkezésünkre, pedig ekkor már pesti lakos volt. 1846-ban Regina lánya, 1854-ben Izidor fia születésekor az anyakönyvek az apa foglalkozásaként borkereskedelmet tüntettek fel, a Róza lánya 1856-os születésekor kiállított anyakönyv pedig terménykereskedőként szerepeltette.⁹ Krausz Mayer nevét hiába keressük a Pesti Nagykereskedők Testületében, a Pester Lloyd Kalender lapjain is csak 1862-ben tűnik fel először, ekkor terménykereskedőként, majd a következő évkönyvekben (1863, 1865, 1866, 1868) a Branntwein- Liquer- und Essigerzeuger, vagyis a pálinka, likőr és ecetgyártók csoportjában fordul elő Obervorsteher (előljáró) megjelöléssel. A cégbíróság cégjegyzéke¹⁰ szerint Krausz Mayer 1864-től önálló céggel rendelkezett: a *Mayer Krausz* egyéni cég profiljaként szeszkereskedelmet jegyezték be. A különböző források alapján tehát azt mondhatjuk Krausz Mayer Pesten töltött első harminc évéről, hogy azt termény- és szeszkereskedelem, valamint szeszgyártás együttesen jellemezte.

Az élelmiszerkereskedelem és élelmiszeripar a következő évtizedekben is a Krauszok vállalkozásainak jellemzője maradt,¹¹ de már határozottabban körvonalazódva: cégnevekkel fémjelezve, s a második generáció üzleti életben való megjelenésével kísérve. A *Mayer*

4 A zsidó vallásúak állandó lakosként Pestre való betelepülése csak az 1840. évi XXIX. törvénycikk alapján vált lehetségessé, a törvény a bányavárosokat kivéve „szabad lakhatást” adott az „országban született” izraelitáknak. 1840 előtt a zsidó kereskedők, gyárosok Pest városfalain kívül és a Pest közelében fekvő Újmegyeren, a későbbi Újpesten telepedtek le és Pesten működtettek üzleteket. 1840-es évektől az újpestiek folyamatosan települtek be Pest területére.

5 BFL. IV.1202/h Relationes 8144.

6 BFL. IV.1202/h Relationes 8144.

7 A gubacsot a bőripar hasznosította a cserzés folyamatában, Krausz Mayer apósa pedig bőrgyáros volt.

8 BFL. IV.1202/h Relationes 8144.

9 BFL. XV/20. AKV A24, A25.

10 BFL. VII-3.c. Cégbíróság – cégjegyzék egyéni kereskedelmi cégek jegyzéke I. kötet 75. lap

11 Egyetlen kivétel az 1873-ban életre hívott *Neusohler Steinbruch Gesellschaft Mayer Krausz & Comp.* nevű, eredetileg Krausz Mayer és Weiss Adolf közös, de néhány hónappal az alapítás után már Krausz Mayer

Krausz egyéni cég neve és üzletköre 1867-ben módosult: *Krausz Mayer* társként maga mellé vette idősebbik fiát, Lajost. Az új társas cég terménykereskedelemmel foglalkozott, neve, már kettős cégnevezéssel, *Krausz Mayer és fia*, illetve *Mayer Krausz & Sohn*¹² lett. A terménykereskedő cég mellett *Krausz Mayer* 1870-ben szeszgyárat alapított. A *Szesz és élesztő gyár Krausz Mayer* (németül *Spiritus & Presshefe Fabrik Mayer Krausz*) cég¹³ alapját egy 1852-től működő józsefvárosi gyár megvétele képezte.¹⁴ *Krausz Mayer*nek ez volt az első önálló szeszipari vállalkozása, s ebbe a vállalkozásába is hamarosan bevonta társként idősebbik fiát.¹⁵ Egyes kutatók szerint épp a szeszgyártásból akkumulálódott az a tőke (McCagg 1972: 139), amely lehetőséget teremtett arra, hogy az élelmiszeripar egy másik ága felé fordulva 1880-ban létrehozzák a Gizella gőzmalmot, a fiatalabb fiú, Izidor részvételével, társtulajdonlásával kibővült *Krausz Mayer és fiai*¹⁶ terménykereskedő cég új vállalkozását. A malom megalapításának évében töröltették a cégek jegyzékéből a *Szesz és élesztőgyár Krausz Mayer* nevű céget, így a szeszgyártás, szesz- és terménykereskedelem, valamint a malomipari tevékenység 1880-tól a *Krausz Mayer és fiai* cég alatt folytatódott.¹⁷ Egy „nagy” családi cég fogta össze a *Krauszok* legfontosabb vállalkozásait.

A családi cég alig egy évtizedig maradt fenn. A két fő üzletág: szeszipar, illetve malomipar mentén a két *Krausz* fivér önálló úton indult el az 1890-es évektől. Izidor 1889-ben kilépett a *Krausz Mayer és fiai* cégből, s 1890-ben megalakította saját cégét *Krausz szesz és élesztőgyár*¹⁸ néven. Telephelyként ugyanaz a józsefvárosi ingatlan szerepelt, mint a még apja által életre hívott *Szesz és élesztőgyár Krausz Mayer* cégnél, a kontinuitás tehát nyilvánvaló. 1890-től Izidor a család szeszipari érdekelttségét vitte tovább, Lajos és – ekkor már nyolcvanadik életévén túl lévő – apja pedig a terménykereskedelmet és a malomipari üzletágot folytatta. (Az idősebbik *Krausz* fivér apja 1894-es halála után egyéni vállalkozásban vezette tovább a malmot és a *Krausz Mayer és fiai* céget.) *Krausz Mayer* különböző érdekelttségei tehát 1890-től újra két cégben öltöttek testet: a *Krausz szesz és élesztőgyár* cégben a szeszipar, a *Krausz Mayer és fiai*¹⁹ név alatt pedig a terménykereskedelem és a malomipar.

egyéni tulajdonát képező kőbányatársulat. (1876-tól a cég magyar megnevezéssel is szerepel a hivatalos cégjegyzékekben: *Besztercebányai Kőbányatársulat Krausz Mayer & Trsa*) *Krausz Mayer* jelentősebb vállalkozásaiban idővel szerepet kaptak felnőtt korba lépett fiai, akiket viszont ebbe a vállalkozásába nem vont be, végig saját tulajdona maradt és a céget 1890 májusában ő maga adta el. Elképzelhető, hogy az élelmiszeripar és -kereskedelem mellett kis jelentőségű lehetett az építőipari szerepvállalás, de az is lehetséges, hogy a jövedelmezőségétől függetlenül a családtya akarata volt a cég saját felügyelete alatt tartása. BFL. VII-2.e. Cégbíróság *Krausz Mayer és fia* cég Cg 1876/645.

12 BFL. VII-2.e. Cégbíróság *Krausz Mayer és fia* cég Cg 1876/645.

13 BFL. VII-2.e. Cégbíróság *Krausz Mayer és fia* cég Cg 1876/643.

14 A céghez tartozott egy angyalföldi malátagyár is. Ennek létezéséről a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 1870-75-ös évkönyve számol be.

15 Erre 1875-ben került sor. Ekkor a cég megnevezésének módosítása nélkül a céget átvezették a társas cégek közé. BFL. VII-2.e. Cégbíróság *Krausz Mayer és fiai* cég Cg 1876/643.

16 BFL. VII-2.e. Cégbíróság *Krausz Mayer és fiai* cég Cg 1880/123.

17 BFL. VII-2.e. Cégbíróság *Krausz Mayer és fia* cég Cg 1876/643.

18 BFL. VII-2.e. Cégbíróság *Krausz szesz és élesztőgyár* Cg 1890/46.

19 A cég neve Izidor kilépése után sem változott. BFL. VII-2.e. Cégbíróság *Krausz Mayer és fiai* cég Cg 1880/123.

1. tábla

A Krausz család cégei

Cég magyar neve	Cég német neve	Tevékenységi köre	Cég működési ideje	Cég tulajdonosai
	<i>Mayer Krausz</i>	szeszkereskedelem	1864-1867	K. Mayer
<i>Krausz Mayer és fia</i>	<i>Mayer Krausz & Sohn</i>	terménykereskedelem	1867-1880	K. Mayer, K. Lajos
<i>Szesz és élesztőgyár Krausz Mayer</i>	<i>Spiritus & Presshefe Fabrik Mayer Krausz</i>	szeszgyártás és szeszkereskedelem	1870-1880	K. Mayer, K. Lajos (1875-től)
<i>Krausz Mayer és fiai</i>	<i>Mayer Krausz & Söhne</i>	terménykereskedelem, malomipar (1880-1905) szeszkereskedelem, szeszipar (1880-1890)	1880-1905	K. Mayer, K. Lajos, K. Izidor (1880-1889)
<i>Krausz szesz és élesztőgyár</i>	<i>Krausz Spiritus & Presshefe Fabrik</i>	szeszipar, szeszkereskedelem	1890-1917	Krausz Izidor
<i>Gizella Gőzmalom Rt.</i>	<i>Gizella Dampfmühl-Actiengesellschaft</i>	malomipar	1905-1948	részvényesek

Egy cég neve és profilja még nem árul el sokat annak rentabilitásáról. Mivel a magán-cégek nem voltak nyilvános elszámolásra kötelezve, csak közvetett információk alapján ítélnénk a család vagyoni helyzetéről. A Krausz név gazdasági megbízhatóságának legfényesebb bizonyítéka a hitelképessége: a *Krausz Mayer és fiai* cég 1879 és 1890 között folyamatosan szerepelt az Osztrák-Magyar Bank kiemelten kezelt, nagy hitelkerettel rendelkező és megbízható hitelfelvevőnek tekintett „egyes megterhelésre jogosultak” névsorában. Sőt, a frissen bejegyzett *Krausz szesz és élesztőgyár* is felkerült az 1890-ig ismert listára (Kövér 1999: 125-135). A család gazdasági erejét bizonyítja emellett az is, hogy az 1870-es évek végén, amikor a Gizella gőzmalom telkét megvásárolták, ingatlanait felépítették és berendezéseit beszerezték, a józsefvárosi és az angyalföldi ipartelepeiken is képesek voltak beruházásokat végrehajtani: 1878-ban lecserélték a józsefvárosi szeszgyár két gőzkazánját,²⁰ 1879-ben helyreállították a leégett angyalföldi gyár épületét,²¹ házicsatornát építettek a józsefvárosi szeszgyárhoz,²² tervbe vették egy földszintes őrház építését,²³ valamint átalakították az angyalföldi malátagyár malátaszárító épületét.²⁴

A gazdasági tőkét a Krausz család sikeresen konvertálta társadalmi tőkévé, gazdagodásukat társadalmi felemelkedés kísérte. Erre több tényező utal, közöttük is leginkább jelzésértékű, hogy a házasságok során mely családok kerültek rokoni kapcsolatba a Krausz famíliával. Krausz Mayer és Löwy Amália házasságából született gyerekek²⁵ közül nyolc²⁶ élte meg a felnőtt kort: Karolina (szül. 1839), Ida (szül. 1841), Anna (szül.

20 BFL. Tanácsi iratok III.114/878.

21 BFL. Tanácsi iratok III.1011/879.

22 BFL. Tanácsi iratok III.964/879.

23 BFL. Tanácsi iratok II.1253/1880.

24 BFL. Tanácsi iratok III.785/1880.

25 A család áttekintésére lásd a *mellékletet*. A család adatait az anyakönyvek, genealógiák, illetve a végrendeletek alapján állítottam össze. (BFL. XV/20. AKV. A24-26, A34-36; Gerő 1938, Gerő 1940, Illésy–Pettkó 1895, Kempelen 1937-1939; BFL. VII-2.e. Cégbíróság Krausz Mayer és fiai cég Cg 1880/123.)

26 Egyetlen gyermekként elhalálozott Krausz leszármazóra bukkantam a születési anyakönyvek vizsgálatá során: Regina 1846-ban Pesten született, 1854-ben halt meg. BFL. XV/20. AKV. A25, A41.

1842), Lajos (szül. 1843), Paula (szül. 1850), Teréz (szül. 1852), Izidor (szül. 1854) és Róza (szül. 1856).²⁷ A legkisebb csemete alig volt három éves, amikor a legidősebb lány férjhez ment 1859-ben. Karolina férje, *Schwarz Kálmán* a házassági anyakönyv szerint hasznóbérlő volt.²⁸ A következő házasság 1862-ben kötött a családban, Ida ment férjhez a nagykereskedő *Fürst Jakab*hoz, akinek a kereskedelem mellett hiteléletbeli érdekeltiségei is voltak. Fürst Jakab 1899-ben maróthi előnévvel nemességet szerzett²⁹ (Vörös 1979: 135). Anna első férje *Weiss Bernát* kereskedő lett, ők 1863-ban házasodtak össze. Férje halála után *Brüll Miksá*hoz kötötte életét 1880-ban. Brüll a pesti gazdasági elit egyik ismert alakja volt: terménykereskedő, földbirtokos, királyi főkonzul, érdekeltiségei voltak a bankéletben, malom-, sör-, gépiparban, 1882-ben domonyi előnévvel nyert nemességet³⁰ (Vörös 1979: 96). Lajos házasságáról nem tudunk sokat, végrendelete szerint: „elvált állapotban és leszármazók hátrahagyása nélkül halt el” 1905-ben.³¹ Paula első alkalommal *Braun Mór* dunaföldvári „gazdához” – feltehetően bérlő – ment nőül 1870-ben. 1883-as válásuk után *Petényi Vendel* mérnök felesége lett, utóbbi petneházi előnévvel szerepel több forrásban is.³² Teréz 1873-ban lett *Dr. Keleti Gyula* ügyvéd felesége, s ő – válása után – másodszor is egy ügyvédhez ment hozzá. Második férje, *Basch Gyula* neve Budapest virilisei, tehetős polgárai között is szerepel (Vörös 1979: 139).³³ Róza 1879-ben *Gutmann Vilmos* felesége lett.³⁴ Vilmos családja a Dunántúl gazdasági elitjébe tartozó, nagykanizsai kereskedő família volt. Már édesapja, Gutmann Henrik nemességet kapott gelsei előnévvel, Vilmos még egy előnevet és bárói rangot is szerzett hozzá: így lett báró gelsei belicsei Gutmann Vilmos. E név birtokosa jelentős földbirtokkal rendelkezett, és a hiteléletben volt érdekelt (Vörös 1979:137). A kisebbik Krausz fiú 1883-ban a dúsgazdag *Wahrmann Mór Renée* nevű leányát vette nőül, viharos házasságuk viharos válással ért véget.³⁵ Izidor második felesége *Brüll Hedvig* lett. A vejek között tehát bérlőt, földbirtokost, nagykereskedőt, ügyvédet, mérnököt egyaránt találunk, a menyek pedig nagykereskedő családok leszármazottai. A Fürst, Brüll, Wahrmann, Gutmann családokkal való rokonság arra utal, hogy a Krausz családnév az 1880-as évekre nemcsak az üzleti életben vált elfogadottá és ismertté.

27 BFL. XV/20. AKV. A25, A34, A35, A36.

28 Házasságukból négy gyermekük született: József, Béla, Miklós, Regina. A fiúk nevüket Surányira magyarosították, Krausz Lajos 1905-ös végrendeletében már így szerepelnek. (Regina ekkor már férje nevét viselhette.)

29 Ida és Fürst Jakab gyermekei: Emil-Imre (szül. 1860), Lenke/Ilona (szül. 1866), Leon-László (szül. 1867) Berthold/Bertalan (szül. 1868), Heléna, Irén.

30 Feltehetően Annának nem születtek saját gyermekei. Brüll Miksának első házasságából, Munk Francis-kától volt négy gyermeke: Ödön, Móric, Zsófia, Laura.

31 BFL. VII-2.e. Cégbíróság Krausz Mayer és fiai cég Cg 1880/123.

32 Krausz Mayer 1894-es halálakor Paula már nem élt, a végrendeletben viszont szerepel második férje, neve előtt a petneházi előnévvel. Paulának sem születtek gyermekei, nem szerepelnek egy családi végrendeletben sem.

33 Teréz esetleges gyermekeiről nincs közelebbi információ. Neve mellett nem szerepel leszármazott egyetlen, általam ismert végrendeletben sem.

34 Házasságukból született gyermekeik: Amália-Lilly (szül. 1880 vagy 1882), Anna (szül. 1881), Stefánia (szül. 1886), Sándor-Henrik (szül. 1890).

35 Közös gyermekük: Amália-Lujza (szül. 1895), vagy ismertebb nevén Megyeri Lola. Egy Thurn-Taxis hercegnek lett a felesége 1911-ben. A viharos válásról és házasságról lásd Dr. Győrffy 1897.

A tőkekonverzió másik jeleként értékelhető Krausz Mayer és leszármazottainak nemesítése. Ferenc Józseftől 1882-ben nyertek nemességet megyeri előnévvel, a nemesítő oklevél indoklása a következőképpen szól: „Magyarország iparának előnyére számos gyárt létesített s jelesül Budapesten nagyobb szerű szesz és sajtó élesztőgyárt, Angyalföldön maláta gyárt, s ezen felül egy évenként 400.000 métermázsza búza megőrlésére képes gőzmalmot állított fel, tekintetbe véve továbbá azt, hogy nagyobb kiterjedésű birtokain³⁶ okszerű gazdálkodást hozván be, a mezőgazdaság emelése körül is kiváló szolgálatokat tett, ipartelepein és birtokain mintegy 1600 embernek nyújt keresetet és jeles magaviseleténél fogva is köztiszteletben álló egyénnek jellemeztetik.”³⁷ Nemesi előnevét Krausz Mayer általában nem szerepeltette neve mellett a különböző cím- és névtárakban, fiai viszont annál inkább: nevük előtt rendszeresen feltűntették a megyeri előnevet, Izidor pedig 1909-ben családnevét Krauszról Megyeryre módosította. A Krauszok esetében is azzal találkozunk tehát, hogy a rang a későbbi generációk számára jelent csak értéket és válik fontossá (Halmos 1992: 52).

A gazdasági tőkének az élet más területeire való átváltásakor nem feledkezhetünk meg a kulturális tőkéről, az iskoláztatás kérdéséről, még akkor sem, ha a Krausz fiúk esetében csupán közvetett információk állnak rendelkezésünkre. Mivel Mayer maga is tanult – a bonyhádi izraelita hitközség bizonyítványa szerint –, feltételezhetjük, hogy fiait is tanította. Lajos és Izidor neve nem szerepel a Budapesti Kereskedelmi Akadémia végzősei között. A vejek foglalkozása – közöttük három ügyvéd is szerepel –, valamint az Izidor neve mellett gyakran feltűnő dr. megjelölés, illetve Lajos politikai ambíciói sejtetni engedik ugyanakkor, hogy a fiúk talán jogi tanulmányokat folytattak.

A gazdasági tőke politikaivá konvertálására Krausz Lajos tett kísérletet. Az 1880-as évtizedben két ízben is megválasztották országgyűlési képviselővé: 1884-től Szentendrét, 1888-tól Dunaszerdahelyet képviselte szabadelvű párti képviselőként az alsóházban.

Krausz Mayer intragenerációs mobilitásának, illetve a Krausz család tőkekonverziós formáinak bemutatása során már körvonalazódott egy kép erről a családról. A családon belüli kapcsolatokról ugyanakkor keveset tudunk meg ez alapján. Nem lehet például állást foglalni az ügyben, hogy a két Krausz cég milyen kapcsolatban állhatott egymással 1890 után. A külön cég alapítása vajon Izidor önállósági törekvéseinek volt betudható, vagy a család üzletpolitikai megfontolásának eredményeként jött létre? Az ismert, hogy a két cég a család más-más ágából vont be résztvevőket,³⁸ a *Krausz Mayer és fiai* cégben Karolina fia, Schwartz Béla volt az üzletvezető, a *Krausz szesz és élesztőgyárban* pedig Ida fia, Fürst Bertalan; de vajon volt ennek egyéb jelentősége is (például családon belüli csoportok kialakulása)? Szerencsére a Krausz család vállalkozásainak történetében van egy olyan fejezet, amely – továbbra is gazdaságtörténeti forrásról lévén szó – a családi kapcsolatokat az üzleti életben való megjelenésük alapján közelebbről is megvilágíthatja. Megyeryi Krausz Lajos 1905-ös végrendeletében az addig általa egyedül birtokolt *Krausz Mayer és fiai* cég tulajdonában levő Gizel-

36 Krausz Mayer birtokában az 1893-as földbirtokstatisztika szerint egy 322 kataszteri hold méretű angyalföldi telek volt.

37 BFL. VII-e. Cégbíróság Krausz Mayer és fiai cég Cg 1880/123.

38 Mivel sem Lajosnak, sem Izidornak nem volt fiúgyermek, így unokaöcsöket vettek maguk mellé a vállalkozásaikba.

la gőzmalmot testvéreire: Izidorra és Rózára, valamint unokaöccsére, Fürst Bertalanra³⁹ bízta. Ám „minthogy megyeri dr. Krausz Izidor, báró Gutmann Vilmosné sz. megyeri Krausz Róza és maróthi Fürst Bertalan örökösök a végrendeletben nekik az örökhagyó helybeli gőzmalom-vállalatokra biztosított átvételi joggal élni nem kívántak”,⁴⁰ döntésük alapján a *Krausz Mayer és fiai* céget törölték a cégek jegyzékéből, a malom egyéni vállalkozási korszaka lezárult, s megalakult a *Gizella Gőzmalom Rt.*, mely 1905. július 1-én kezdte meg működését.⁴¹ 1905 júliusától 1916 februárjáig az új részvénytársaság részvényesei között majdnem kizárólag a Krausz család képviselőivel találkozunk. A részvények megoszlásából és mozgásából kiolvasható néhány további elem a család történetéből.

A RÉSZVÉNYES LISTA

A forrás, amely a mindenkori részvénymegoszlást a Gizella Gőzmalom Rt. esetében követhetővé teszi, az úgynevezett részvényes lista.

Egy részvénytársaság részvényeseinek névsora kétféle forrásból rekonstruálható. Egyrészt a megalakuláskor vagy tőkeemeléskor a részvények lejegyzőiről, megvásárlóiról készített részvénykönyvből, másrészt az éves közgyűlések alkalmával a közgyűlési jegyzőkönyvek elején szereplő részvényes listákból. A részvénykönyv egyszeri és különleges alkalomról tudósított. Fontos sajátossága és előnye, hogy valamennyi részvény tulajdonosának nevét tartalmazta,⁴² hátránya viszont, hogy fennmaradása nagyon esetleges, hiszen a legtöbb részvénytársaságot alkalmi konzorciumok alapították, s ezek rendszerint nem tartottak fenn saját levéltárat (Kövér 1989: 119). Mint látni fogjuk, a Gizella Gőzmalom Rt. esetében nincs szó ilyen vállalkozói csoportról, s noha a részvénytársaság iratanyagát a fővárosi cégbíróság, illetve a Fővárosi Levéltár megőrizte, az alapításkor készült részvénykönyv nem maradt fenn. A részvénytársaságok működéséhez hozzátartozott az évenkénti közgyűlések összehívása, ezek alkalmával nyílt lehetőség a piacon mozgó részvények követésére. A közgyűlésen való részvételnek feltétele volt, hogy a részvénybirtokos – a vállalat által megnevezett bank pénztáránál – letétbe helyezze részvényeit, vagy annak egy részét. A részvényes részvényeinek arányában adott számú szavazattal rendelkezett, minél több részvényt tett le, szavazata annál nagyobb jelentőséggel bírt a közgyűlésen (Kövér 1989: 120). Hogy hány részvény jelentett egy szavazatot, azt a vállalat alapszabályában rögzítették, illetve az éves Compassokból (részvénytársasági címtárakból) is kiolvasható volt. A forrástípus előnye, hogy – amennyiben a közgyűlési jegyzőkönyv fennmaradt – évről évre követhetővé teszi a részvények mozgását, hátránya viszont, hogy esetleges, mennyi részvény válik „láthatóvá” egy-egy közgyűlés alkalmával. (Annak külön jelzésértéke van, ha egy közgyűlésen minden részvény megjelenik, ez rendszerint a vállalat jövőjét meghatározó közgyűlések alkalmával fordult elő.) A részvényes listák rendszerint

39 Fürst Bertalan Ida fia volt.

40 BFL. VII-2. Cégbíróság Krausz Mayer és fiai cég Cg. 1880/123.

41 BFL. VII-2. Cégbíróság Krausz Mayer és fiai cég Cg. 1880/123.

42 Mindez a névre szóló részvények esetében igaz.

a nagyrészvényesek által birtokolt részvény mennyiség időbeli változásának követését teszik lehetővé. A forrástípus használhatóságát tovább szűkíti, hogy a bankok az 1890-es évektől igyekeztek a többségi részvényes státuszát jelentő 15-20%-os részvényarányt megszerezni az iparvállalatokban (Kövér 1989: 123). Ám mindez nem érinti a családi részvénytársaságokat. Esetükben a kisméretű részvényesek is inkább megjelennek a közgyűléseken, és banki részvétel hiányában a részvények is követhetőbbek maradnak. Ilyen a Gizella Gőzmalom Rt. első tizenegy éve is.

A CSALÁDI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

A Gizella Gőzmalom Rt. 3 200 000 korona alaptőkével alakult meg, 4000 db egyenként 800 koronás, névre szóló részvényt bocsátottak ki 1905-ben. A közgyűlés érvényes határozathozatalához a részvények legalább felének kellett megjelenie a közgyűlés előtt. Húsz részvény jelentett egy szavazatot.⁴³

Az első üzletév rendhagyó módon 1905. július 1-től 1906. december 31-ig tartott, az első közgyűlést 1907 februárjában hívták össze, s már ekkor letételre került 3784 db részvény. A részvények érdekes szabályosságot mutatnak, mely főleg akkor szembetűnő, ha az egyes Krausz gyerekeket közvetlen hozzátartozóikkal (férjek, gyerekek) együtt, csoportosítva szerepeltetjük. A részvényes lista adatai szerint minden lánygyermek – hozzátartozói részvényeivel összesítve – ugyanannyi részvényrel rendelkezik. Csupán Izidor részvénytulajdona emelkedik a többiek fölé. A malom Krausz Lajos hagyatékának része volt, végrendeletében vagyont – mivel nem volt egyenes ági örököse – testvérei között osztotta szét.⁴⁴ A vagyonmegosztást százalékokban határozta meg a végrendelező: 20/100-ad részt juttatott Izidornak, egyenként 16/100-ot Idának, Annának, Teréznek és Rózának, és összesen 16/100-ot, vagyis egyenként 4/100-ad részt elhunyt testvére, Karolina gyermekeinek: Józsefnek, Bélának, Miklósnak és Reginának.⁴⁵ Ha a 4000 db Gizella-részvényben fejezzük ki az örökségeket, a részvényes lista részvénytáblái köszönnek vissza: 4000 db részvény 20/100-ad része 800 részvényt jelent, 16/100-ad része 640-et, 4/100-ad része pedig 160-at. Bár nem maradt fenn az 1905-ös alapítási részvénykönyv, mégis feltételezhetjük, hogy a kibocsátott 4000 db részvényt az örökrészek arányában jegyezték le, osztották fel egymás közt Krausz Lajos testvérei, illetve unokaöccsei és unokahúga. Az egyes örökösök aztán saját hozzátartozóikkal osztották meg a hagyaték szerinti részvény mennyiségen. Így Teréz férjével osztott 640 részvényen, Anna mostohafiával, Ida két fiával, egy vejével és egyik unokájának férjével,⁴⁶ Róza férjével és vejével.

43 BFL. VII-2.e. Cégbíróság, Gizella Gőzmalom Rt. Cg 762/1.

44 A malmot ugyanakkor végrendeletében Krausz Lajos Izidorra, Rózára és Fürst Bertalanra bízta, tehát ő még nem gondolhatott a malom részvénytársaság alakítására.

45 Paula 1905-re már meghalt, s feltehetően nem voltak saját, élő gyermekei, ezért hiányzik még az említése is.

46 Ida és Anna 1907-re már elvesztette férjét.

2.tábla

Részvényletevők és az általuk letett részvények száma (1907-1909)

	Kiszámolt részvénytartás Lajos végrendelete alapján	1907. 02. 02. közgyűlés	1908. 02. 10. közgyűlés	1909. 02. 10. közgyűlés
Izidor (megyeri Dr. Megyeri)	800	800	800	800
Teréz (Basch Gyuláné) Basch Gyula (férj)	640	600 40	600 40	600 40
Anna (domonyi Brüll Miksáné) domonyi Domony Ödön (Anna mostohafia)	640	600 20	- -	- -
Ida (maróthi Fürst Jakabné) maróthi Fürst László (Ida fia) maróthi Fürst Bertalan (Ida fia) jánosi Engel Gyula (Ida veje) szinóbányai Kramer Leo (unokavej)	640	140 125 125 125 125	140 125 125 125 125	140 125 125 125 125
Róza (báró Gutmann Vilmosné) báró Gutmann Vilmos (férj) báró Gutmann Arthur (Róza veje)	640	500 100 1	500 100 1	500 100 1
Regina (Egger Gyuláné) Egger Gyula	160	160 1	160 1	160 1
József (Surányi) Béla (Surányi) Miklós (Dr.Surányi)	160 160 160	- 160 160	- 160 160	- 160 160
Dr. Dalnoky Béla Dr. Keleti Kornél		1 1	1 1	1 1
közgyűlésen letett részvények száma: (db) alaptőke: (korona) összrészvénytartás: (db) részvények névértéke: (korona)	4000	3784 3200000 4000 800	3164 3200000 4000 800	3164 3200000 4000 800

(jelmagyarázat: *dőlt számok* = kiszámolt adatok; **vastag számok** = a részvényletevő maga van jelen a közgyűlésen; vékony számok = a részvényletevő képviselő útján vesz részt a közgyűlésen;)

A női részvényesek általában képviselő által – férjük, fiúk személyében – vettek részt a közgyűléseken, részvényeik elosztása (eladása, elajándékozása) is hasonló okból történhetett: a Krausz család nőtagjai feltehetően kevés gazdasági aktivitást mutattak. Az 1907-es részvényes listán meg nem jelent 216 db részvényből 160 db a közgyűléstől távol maradó Surányi József (Karolina fia)⁴⁷ tulajdonában volt, s hiányzott Róza és Anna néhány tíz részvénye. Az alapszabály értelmében 20 részvény ért 1 szavazatot a közgyűlésen, mégis szerepel a részvényes listán néhány 1 db részvényt bíró személy. Az ő szerepük akkor válik érthetőbbé, ha a részvényes lista mellé a részvényletevők pozícióit felsoroló táblázatot is odaállítjuk.

47 Surányi József távolmaradásának feltételezhető oka, hogy 1901-ben megvette a Pesti Naplót, melynek 1917-ig főszerkesztője volt.

3. tábla

*Részvényletevők és a Gizella Gőzmalom Rt.-ben pozícióval rendelkezők
közös listája (1905-1909)*

	1905-1906 Compass	1907. 02. 02-től közgyűlés	1908. 02. 10-től közgyűlés	1909. 02. 10-től közgyűlés
megyeri Dr. Megyeri Izidor	ig.tag + elnök	ig.tag + elnök	ig.tag + elnök	ig.tag + elnök
Basch Gyula (Teréz férje)	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag
domonyi Domony Ödön (Anna mostohafia)	ig.tag	ig.tag	-	-
maróthi Fürst László (Ida fia)	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag
maróthi Fürst Bertalan (Ida fia)	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag
jánosi Engel Gyula (Ida veje)	-	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag
báró Gutmann Vilmos (Róza férje)	ig.tag	ig.tag	ig.tag+alelnök	ig.tag+alelnök
báró Gutmann Arthur (Róza veje)	-	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag
Egger Gyula (Regina férje)	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag
Surányi Béla	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag
Dr. Dalnoky Béla	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag
Katona Zsigmond	ügyvez.ig	ig.tag + vezérig.	ig.tag + ügyvezig	ig.tag + vezérig.
Dr. Keleti Kornél	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag

(pozíciók: elnök; alelnök; ig.tag = igazgatósági tag; felügy.biz.tag = felügyelőbizottsági tag; ügyvezig = ügyvezető igazgató; vezérig. = vezérigazgató;)

Az egy részvénnel rendelkezők valamennyien tagjai a vállalat felügyelő bizottságának, szerepük valószínűleg e pozíciójukra korlátozódott.⁴⁸ Csupán két részvényes neve utal családon kívüli személyre: feltehetően a család két ügyvéd ismerőséről van szó.⁴⁹

A következő két év részvényes listái egyetlen változást hoznak: Krausz Anna és mostohafia részvényei eltűnnek. A magyarázat Anna halála. Az 1910. február 9-i közgyűlésen megjelenő részvények megint szabályszerűséget tükröznek, ami Anna hagyatékának részvényes listán való megjelenését jelenti. Annának nem voltak saját gyermekei, és Krausz Lajos végrendeletében kikötötte, hogy az általa Annára hagyományozott vagyont Anna csak a Krausz családon belül oszthatja szét, ez lehet az oka annak, hogy a Domonyok, Anna második férjének leszármazottai, végleg eltűnnek a részvényes listákról. Anna 640 részvénye a következőképpen osztódott szét: 96 db részvény Izidornak, egyenként 136 db részvény Idának, Teréznek és Rózának, valamint a 136 db részvény negyede, azaz 34 db részvény Karolina gyermekeinek: Józsefnek, Bélának, Miklósnak és Reginának. Izidor még így is a legnagyobb részvényes maradt, 22,4%-os részvényarány felett rendelkezett, de a lányok részesedése is közelebb került a 20%-hoz.

48 Egy-egy pozíció éves fizetést jelentett birtokosa számára, a fizetés összegét az alapszabály rögzítette.

49 Dr. Dalnoky Béla neve szerepelt Krausz Lajos hagyatéki végzésében. Dr. Keleti Kornél akár rokoni kapcsolatban is lehetett Dr. Keleti Gyulával, Krausz Teréz első férjével, de arra semmi jel nem utal, hogy Teréz fia lenne.

4. tábla

Részvényletevők és az általuk letett részvények száma (1910-1916)

	<i>Anna hagyatékaival emelt, kiszámolt részvénytársaság</i>	1910. 02. 09. köz- gyűlés	1911. 02. 01. köz- gyűlés	1912. 02. 03. köz- gyűlés	1913. 02. 12. köz- gyűlés	1914. 02. 04. köz- gyűlés	1915. 02. 09. köz- gyűlés	1916. 02. 17. köz- gyűlés
Izidor (megyeri Dr. Megyeri)	896	896	896	896	897	897	897	896
Teréz (Basch Gyuláné) Basch Gyula (férj)	776	736 40	736 40	736 40	736 40	736 40	736 40	742 40
Ida (maróthi Fürst Jakabné) maróthi Fürst László (Ida fia) maróthi Fürst Bertalan (Ida fia) jánosi Engel Gyula (Ida veje) szinóbányai Kramer Leo (unokavej)	776	276 125 125 125 125	276 125 125 125 125	276 125 125 125 125	276 125 125 125 125	276 125 125 125 125	276 125 125 125 125	146 210 - 210 210
Róza (báró Gutmann Vilmosné) báró Gutmann Vilmos (férj) báró Gutmann Arthur (Róza veje)	776	636 100 1	636 100 1	636 100 1	636 100 1	636 100 1	636 100 1	146 630 1
Regina (Egger Gyuláné) Egger Gyula	194	194 1	194 1	194 1	194 1	194 1	194 1	193 1
József (Surányi)	194	-	-	-	-	-	-	-
Béla (Surányi)	194	194	194	194	194	194	194	194
Miklós (Dr. Surányi)	194	-	-	-	-	-	-	-
Dr. Dalnoky Béla		1	1	1	-	-	-	-
Dr. Keleti Kornél		1	1	1	1	1	1	-
összes letett részvény száma: (db)		3576	3576	3576	3576	3576	3576	3619
alaptőke: (korona)		3200000	3200000	3200000	3200000	3200000	3200000	3200000
részvénytársaság: (db)	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000	4000
névérték: (korona)		800	800	800	800	800	800	800

(jelmagyarázat: lásd 2. tábla)

Az 1910-es, 1911-es, 1912-es, 1913-as, 1914-es, 1915-ös év közgyűlési jegyzőkönyvei évről évre ugyanazt a részvényes listát tartalmazzák, minden lényeges változás nélkül. A Krausz lányok továbbra is képviselőik útján vesznek részt a közgyűléseken, és továbbra is távol marad a közgyűlésektől – már nemcsak – Surányi József, de Surányi Miklós is. A családon kívüli részvényesek közül eltűnik a listákról Dr. Dalnoky Béla neve, egyetlen részvénye Megyery⁵⁰ Izidor neve mellett tűnik fel. Dalnoky részvényes listáról való távozását megelőzte, hogy 1912 februárjától már nem tagja a vállalat felügyelő bizottságának, mivel pozíciója megszűnt, egyetlen részvénye is jelentőségét veszítette.

50 Nevével hol Megyeryként, hol Megyeriként találkozunk.

5. tábla

*Részvényletevők és a Gizella Gőzmalom Rt.-ben pozícióval rendelkezők
közös listája (1910-1916)*

	1910. 02. 09. köz- gyűlés	1911. 02. 01. köz- gyűlés	1912. 01. 03. köz- gyűlés	1913. 02. 12. köz- gyűlés	1914. 02. 04. köz- gyűlés	1915. 02. 09. köz- gyűlés	1916. 02. 17. köz- gyűlés
megyeri Dr.Megyeri Izidor	ig.tag + elnök	ig.tag + elnök	ig.tag + elnök	ig.tag + elnök	ig.tag + elnök	ig.tag + elnök	ig.tag + elnök
Basch Gyula (Teréz férje)	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag
maróthi Fürst László (Ida fia)	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	ig.tag
maróthi Fürst Bertalan (Ida fia)	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag	-
jánosi Engel Gyula (Ida veje)	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag
szinóbányai Kramer Leo (Ida unokavej)	-	-	-	-	-	-	felügy. biz.tag
báró Gutmann Vilmos (Róza férje)	ig.tag + alelnök	ig.tag + alelnök	ig.tag + alelnök	ig.tag + alelnök	ig.tag + alelnök	ig.tag + alelnök	ig.tag + alelnök
báró Gutmann Arthur (Róza veje)	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag
Egger Gyula (Regina férje)	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy- biz. elnök	felügy- biz. elnök	felügy- biz. elnök
Surányi Béla	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag	ig.tag
dr.Dalnoky Béla	felügy. biz tag	felügy. biz tag	-	-	-	-	-
Katona Zsigmond	ig.tag + vezérig	ig.tag + vezérig	ig.tag + vezérig	ig.tag + vezérig	ig.tag + vezérig	ig.tag + vezérig	ig.tag + vezérig
Dr. Keleti Kornél	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	felügy. biz tag	-	felügy. biz tag

(pozíciók: lásd 3. tábla)

Az 1916-os részvényes lista kisebb változásokat hoz, de ezek is csupán családon belüliek: Róza részvényeket ad át férjének, együttes részvénytárájuk azonban nem változik. A Fürst családban maróthi Fürst Bertalan részvényei kerülhettek felosztásra,⁵¹ Ida részvényátruházása mellett, együtt továbbra is 776 db részvényt tesznek le a közgyűlés előtt. Az átrendeződések tehát családon belüliek, és erősítik a Krausz lányok gazdasági inaktivitásának tendenciáját.

Végigtekintve az 1905 és 1916 közötti részvényes listákon az állandóság és a szabályos részvénytárá megoszlás a legszembevetőbb. A társaság ebben az időben gyakorlatilag ugyanazon paraméterek mentén működött, ez nemcsak a részvények megoszlására igaz, de a pozíciók viselésére is. Holott – ezt fontos hangsúlyozni – a részvények hagyatékok

51 Fürst Bertalan vagy meghalt, vagy kivonult az üzleti életből. Nemcsak részvényei, de a vállalatnál betöltött pozíciója is a Fürst családban maradt, testvére László lett helyette igazgatósági tag, László felügyelőbizottsági tagságát pedig, az eddig pozícióval nem rendelkező szinóbányai Krámer Leo kapta. (5. tábla)

útján kerültek elosztásra, lejegyzésre: gyakorlatilag részvényekben kifejezett örökrészekről van szó, s nem a piacon mozgó részvényekről. Izidor volt a vállalat elnöke, egyben a legtöbb részvény birtokosa. Mögötte a legnagyobb jelentőség Gutmann Vilmosé lehetett: alelnök volt, és felesége részvényeinek állandó kezelőjeként közel 20%-os részvény mennyiség felett rendelkezett. Hasonló részvényarány állt Basch Gyula rendelkezésére – felesége részvényeivel együtt –, de ő kiemelt funkciót nem kapott a társaságnál. Ők hárman a részvények mintegy 60%-a felett diszponáltak. Hozzájuk képest kismennyiségű részvényesek voltak a Fürst család képviselői, illetve Karolina gyermekei, akik ennek ellenére a közgyűlések állandó szereplői maradtak, bizonyára annak köszönhetően is, hogy felügyelő bizottsági, igazgatósági tagsággal rendelkeztek. A változatlanból úgy tűnik, a részvénytársaság a részvényesek közös akarata szerint működött. Ez az állandóság, véleményem szerint, a Krausz családra nézve is beszédes. A családi kapcsolatok szoros tartása nem fakadhatott pusztán a nem családtagok iránti bizalmatlanságból. A család tagjait sorra véve kiderül, akit lehetett, bevontak a Gizella Gőzmalom Rt. részvényesei közé. Karolina négy gyermeke: József, Béla, Miklós, Regina részvénytulajdonos. Idának három fia volt, de Emil-Imre 1899-ben meghalt, így ő nem szerepelhet a részvénytársaságban. A másik két fiú, sőt két másik családtag is szerepet kapott a vállalatban. Anna mostohagyermekai nem részesülhettek a Krausz vagyonból, de amíg ő élt, ők is jelen voltak. Paula és Teréz gyermekei létezéséről nem tudunk. Paula második férje ekkor még élt ugyan, neve feltűnik Krausz Lajos végrendeletében is, de a férjek csak élő feleségeik révén kerülhettek részvényközelségbe, Paula pedig már nem élt a részvénytársaság megalakításakor. Teréz férje, Basch Gyula viszont épp felesége révén lett a Gizella Gőzmalom Rt. meghatározó részvényese. Izidornak nem volt fiú gyermeke. Rózának egyetlen fia, Sándor-Henrik csak vizsgált időszakunk végén, 1914-ben válik nagykorúvá, így ő korábban nem is szerepelhetett volna a részvényesek között. A család szinte valamennyi férfi tagja aktív szerepet kapott tehát a családi részvénytársaságban. A Krausz családban Krausz Mayer és Krausz Lajos halála után élő és gazdaságilag bizonyítottan működő, szoros családi kapcsolatok maradtak fenn.

KITEKINTÉS

A Gizella Gőzmalom Rt. családi részvénytársaság jellege 1916 után megszűnt. Az 1917-es februári közgyűlésen a vállalat jövőjét alapjaiban megváltoztató határozatok születtek. A közgyűlés jelentőségét már az is mutatja, hogy – most először – mind a négyezer részvényt letették a közgyűlés előtt, ám a részvények eloszlása az előző évitől jelentősen eltért. A korábbi közgyűlésekről ismerős Krausz családtagok és a Gizella Gőzmalom munkatársain kívül új nevek bukkannak fel a részvénybirtokosok között. A „régirészvényesek” részvényei átrendeződnek, mindenegyik családi ágban (Megyery Izidor, Gutmannok, Fürstök, Basch család, Eggerék, Surányi fiúk) csökken a tulajdonhányada, a részvények az „újakhoz” vándorolnak, s az új szereplők rögtön vezetői pozíciókat is kapnak. Az eddig ismeretlen nevek két bank: a Magyar Leszámloló és Pénzváltóbank és az általa alapított, Magyar Forgalmi Bank Rt. vezetőségének névsorából köszönnek vissza, illetve a Magyar Leszámloló és Pénzváltóbank önálló részvénybirtokosként is feltűnik. 1917-ben tehát elindult a Gizella Gőzmalom Rt. banki érdekkörbe

kerülése. A változás okát feltehetően a malom megrendült pénzügyi helyzetében kell keresni. Az ország háborúban állt ekkor, az élelmiszertermelést állami irányszámokkal szabályozták, a piac nagyon korlátozottan működött. Az is valószínűnek tűnik, hogy a családi részvénytársaság saját erőből nem lett volna képes tőkeemelésre, a megtermelt profitot meghaladó mértékű beruházások végrehajtására. Nemcsak az életben maradáshoz lehetett szükség tehát banki közreműködésre, de a továbbfejlődéshez is.

A két bank többségi részvénytulajdonhoz jutása egy év alatt, de több lépcsőben zajlott le. Az 1917. évi februári közgyűlésen a részvényesek arról döntöttek, hogy az eddigi 800 koronás, névre szóló részvényeket felbontják 200 koronás, névre szóló részvényekre. Így a vállalat 3 200 000 koronás alaptőkéje – a közgyűlés után már – 16 ezer db 200 koronás részvényből állt. Ugyanebben az évben, júniusban összehívtak egy rendkívüli közgyűlést – az első ilyet a vállalat történetében.

A rendkívüli közgyűlésen (újra) megjelent az összes (16 ezer db) részvény. Láthatóan az előző közgyűlés óta gazdát cserét néhány részvény: megfigyelhetőek Krausz családon belüli átrendeződések (Fürstök, Gutmannok, Surányiak esetében) és a banki pozicionáriusok részvényeinek immár közvetlenül a két bank neve mellett való feltűnése. (Ezek a személyek csak a részvényesek listájáról tűntek el, a Gizella Gőzmalom Rt.-beli pozícióikat megtartották.) A rendkívüli közgyűlés megszavazta a vállalat alaptőkéjének 800 000 koronával való emelését, melyet 4 ezer db 200 koronás, névre szóló részvény kibocsátásával valósítottak meg. A változások indoklását a közgyűlési jegyzőkönyv megőrizte: „Vállalatunk történetében kimagasló esemény, hogy a velünk évtizedek óta üzleti összeköttetésben lévő Magyar Leszámítoló és Pénzváltóbank megszerezte *barátságos* (kiemelés a *szerzőtől*) úton részvényeink többségét és ennek folytán igazgatóságunk magát dr. Beck Lajos, Bun József, Freudenberg Rafael és Lévai Adolf urakkal kiegészítette. Egyébiránt malmunk vezetésében semmi változás nem történt és eddig bevált irányelvek továbbra is mérvadók lesznek – csupán, hogy malmunk, mint ezt a legtöbb fővárosi nagymalom eddig is tette, a jövőben vidéki érdekeltségeket is szándékozik megszerezni. Az első félévben megszerezte a Kabai malmalom és tárház rt.-t egészben és a Gyöngyösvidéki gőzmalom rt. részvénytöbbségét, és ezzel kapcsolatban tőkéjét 800 000 koronával 3 200 000 koronáról 4 000 000 koronára emelte fel, egyúttal eddigi 800 koronás névre szóló részvényeit négy részre, 200 koronás névre szólóra osztotta.”⁵² Az új részvények lejegyzésére a régi részvényeseknek elővásárlási joguk volt, négy régi részvény birtokában vásárolhattak egy új részvényt.

Az alaptőkeemelés alkalmával kiállított részvénykönyv fennmaradt, pontosan tudjuk tehát, hogy ki – hányat jegyzett le a 20 ezer db Gizella-részvényből 1917 közepén. Minden részvény lejegyzésre került, de nem a 4:1 aránynak megfelelően. A régi részvényesek részvényhányada mindenki esetében a lehetséges mérték alatt maradt, a Magyar Leszámítoló és Pénzváltóbank a részvények 60%-ának birtokába jutott, abszolút többségre tett szert.

A tulajdonosi hányad csökkenése mellett ugyanakkor a Krausz család férfi tagjai a változások alatt is megtartották vállalatban belüli pozícióikat, de tagadhatatlan, hogy 1917 után új fejezet kezdődött a Gizella Gőzmalom Rt. történetében.

52 BFL. VII-2.e.Cégbíróság, Gizella GőzmalomRt. Cg 762/1.

6. tábla

Részvényletevők és az általuk letett részvények száma (1917-1918)

	1917. 02. 27. köz- gyűlés	Négyszeres részvény- felbontás alap- ján számolt részvénytársaság	1917. 06. 06. rendk. köz- gyűlés	Lejegyezhető új részvényekkel együtt	1917. részvény- könyv	1918. 02. 27. köz- gyűlés
megyeri Dr. Megyeri Izidor	412	1648	1600	2000	1200	900
Teréz (Basch Gyuláné)	40	160	1440	1800	1080	810
Basch Gyula (férj)	330	1320	-	-	-	-
Ida (maróthi Fürst Jakabné)	275	1100	-	-	-	-
maróthi Fürst László (Ida fia)	35	140	480	600	360	270
maróthi Fürst Bertalan (Ida fia)	-	-	-	-	-	-
jánosi Engel Gyula (Ida veje)	51	204	480	600	360	270
szinóbányai Kramer Leo (unokavej)	11	44	480	600	360	270
Róza (báró Gutmann Vilmosné)	270	1080	-	-	-	-
báró Gutmann Vilmos (férj)	100	400	1488	1860	1116	837
báró Gutmann Arthur (Róza veje)	2	8	-	-	-	-
Regina (Egger Gyuláné)	90	360	-	-	-	-
Egger Gyula	3	12	372	465	279	209
József (Surányi)	93	372	224	280	168	126
Béla (Surányi)	93	372	372	465	279	210
Miklós (Dr. Surányi)	93	372	520	650	390	292
Katona Zsigmond	20	80	320	400	240	180
Dr. Keleti Kornél	2	8	-	-	-	-
Kubicsek Oszkár	-	-	-	-	25	-
Dr. Beck Lajos	100	400	-	-	-	-
báró Madarassy-Beck Marcell ⁵³	200	800	-	-	-	-
Bun József ⁵⁴	100	400	200	250	-	-
Freudenberg Rafael ⁵⁵	100	400	200	250	-	-
Friedländer Emil ⁵⁶	20	80	-	-	-	-
Kádár Gusztáv ⁵⁷	20	80	-	-	-	-
Lévai Adolf ⁵⁸	100	400	200	250	-	-
Dr. Marton Miksa	20	80	-	-	-	-
Magyar Forgalmi Bank Rt.	-	-	3912	4890	2118	1576
Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank	1420	5680	3712	4640	12025	5200
összes letett részvény száma: (db)	4000	-	16000	-	20000	11500
alaptőke: (korona)	3200000	-	3200000	-	4000000	4000000
részvénytársaság: (db)	4000	16000	16000	20000	20000	20000
névérték: (korona)	800	200	200	200	200	200

(jelmagyarázat: lásd 2. tábla)

53 Báró madarasi Madarassy-Beck Marcell dr. a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank vezérigazgatója 1917-ben. (Compass 1916/17.)

54 Bun József a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank igazgató helyettese 1917-ben. (Compass 1916/17.)

55 Freudenberg Rafael a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank igazgatója 1917-ben. (Compass 1916/17.)

56 Friedländer Emil a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank cégvezetője 1917-ben. (Compass 1916/17.)

57 Kádár Gusztáv a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank cégvezetője 1917-ben. (Compass 1916/17.)

58 Lévai Adolf a Magyar Forgalmi Bank Rt. vezérigazgatója 1917-ben. (Compass 1916/17.)

7. tábla

*Részvényletevők és a Gizella Gőzmalom Rt.-ben pozícióval rendelkezők
közös listája (1917-1918.)*

	1917. 02. 27-től közgyűlés	1918. 02. 27-től közgyűlés
megyeri Dr. Megyeri Izidor	ig.tag + elnök	ig.tag + elnök
Basch Gyula (Teréz férje)	ig.tag	ig.tag
maróthi Fürst László (Ida fia)	ig.tag	ig.tag
jánosi Engel Gyula (Ida veje)	felügy.biz tag	felügy.biz tag
szinóbányai Kramer Leo (Ida unokavej)	felügy.biz tag	felügy.biz tag
báró Gutmann Vilmos (Róza férje)	ig.tag + alelnök	ig.tag+alelnök
báró Gutmann Arthur (Róza veje)	felügy.biz tag	felügy.biz tag
Egger Gyula (Regina férje)	felügybiz.elnök	felügybiz.elnök
Surányi Béla	ig.tag	ig.tag
Katona Zsigmond	ig.tag + vezérig.	ig.tag+vezérig.
Dr. Keleti Kornél	felügy.biz tag	felügy.biz tag
Dr. Beck Lajos	ig.tag	ig.tag
Bun József	ig.tag	ig.tag
Freudenberg Rafael	ig.tag	ig.tag
Friedlander Emil	felügy.biz tag	felügy.biz tag
Kádár Gusztáv	felügy.biz tag	felügy.biz tag
Lévai Adolf	ig.tag	ig.tag
Dr. Marton Miksa	felügy.biz tag	felügy.biz tag

(pozíciók: lásd 3. tábla)

MELLÉKLET – CSALÁDFA⁵⁹

Krausz Mayer (Czikó, 1809-Bp. 1894. febr. 14) oo **Löwy Amália** (megh. Bp. 1874)

- **Karolina** (szül. 1839) oo (1859) **Schwarz Kálmán** (szül. 1835)
 - *József (Surányi)*
 - *Béla (Surányi)*
 - *Miklós (Surányi)*
 - *Regina oo Egger Gyula*

59 1. generáció: Krausz Mayer gyermekei

2. generáció

3. generáció

4. generáció

- **Ida** (szül. 1841) oo (1862) **maróthi Fürst Jakab** (1836-1900)
 - *Emil-Imre* (1860-1899) oo *Mandl Irén*
 - Karla
 - Magda
 - *Leon-László* (1867-1935) oo *domonyi Brüll Laura*
 - Ferenc
 - György
 - *Berthold / Bertalan* (szül. 1868) oo *Grosz/Nagy Josefa (Josefin)*
 - Bertalan (szül. Bp. 1891) oo Paizs Sarolta
 - Frigyes (szül. 1929)
 - Károly
 - Aranka oo szinóbányai Krámer Leó
 - *Heléna*
 - *Irén*
 - *Lenke/Ilona* (1866-1938) oo *jánosi Engel Gyula* (Pécs, 1857 - Bp, 1934)
 - Miklós (szül. Pécs, 1894) oo Szendrei Sára
 - Sándor (szül. Bp. 1926)
 - Aurél oo Stern Paula
 - Pál oo Ornstein Kitty
 - Péter (szül. Pécs, 1928)
 - Ilma oo von May Róbert dr.

- **Anna / Nanette** (szül. 1842) 1.oo (1863) **Weiss Bernard** (szül. 1835)
 - özvegy
 - 2.oo (1880) **domonyi Brüll Miksa** (szül. 1847)
(Munk Franciskától, B. Miksa 1. feleségétől születtek)
 - *Ödön* oo *Machlup Flóra*
 - Miksa (szül. 1894) oo(1920) br. Tornay-Schosberger Erzsébet
(szül. 1900)
 - Katalin
 - Erzsébet
 - Ede
 - Andor
 - *Móric* (Bp. 1872-Bp. 1944) oo(1903) *br. Kornfeld Mária* (Bp. 1881-Bp. 1939)
 - Péter oo Grosz Edit
 - János
 - *Zsófia*
 - *Laura* oo *maróthi Fürst Leon-László* (1867-1935)
 - Ferenc
 - György

- **Lajos** (Pest, 1843. szept. 11. - Bp. 1905. ápr. 13) oo ???
elvált

- **Regina** (Pest, 1846. szept. 6.–1854)
- **Paula** (szül. 1850) 1.oo (1870) **Braun Mór** (szül. 1843)
elvált
2.oo **petneházi Petényi Vendel**
- **Teréz** (szül. 1852) 1.oo (1873) **Dr Keleti Gyula** (szül. 1844)
• *Kornél (?)* *elvált*
2.oo **Basch Gyula**
• *Róbert (?)*
- **Izidor** (Pest, 1854. szept. 4-Bp. 1920. márc 7) 1.oo (1883) **Wahrmann Renée**
elvált (szül. 1862)
• *Amália-Lujza* (szül. 1895) oo(1911) *hg Thurn-Taxis Egon Miksa*
(= Megyeri Lola) (szül. Écska,1872)
2.oo **Brüll Hedvig**
- **Róza** (Pest, 1856. márc. 1.-Bp. 1932. júl. 16.) oo (1879) **báró gelsei belicsei Gutmann Vilmos** (Nagykanizsa, 1847.máj.10.-Bp. 1921. szept. 6.)
 - *Sándor-Henrik* (szül. *Nagykanizsa, 1890*) oo (1921) *Lieser Margit* (szül. 1899)
 - Vilmos (szül. Bécs, 1921)
 - Sándor (szül. Bp. 1924)
 - *Amália-Lilly* (szül. Nagykanizsa,1880) 1.oo (1900) *br Madarassy-Beck Gyula* (Bp. 1872-Bp. 1939)
 - Zsuzsa (Bp. 1901-Bp. 1957) oo (1918) Vamoscher Ervin
 - Mária Tessa (1904-Bp. 1931)
 - 2.oo (1918) *br. Skerlecz Iván*
(Oroszló, 1873-Bp. 1951)
 - *Anna* (szül. 1881) oo (1902) *Stern Károly*
 - *Stefánia* (1886-Bp.1941) oo (1904) *br. Gutmann Arthur* (szül. Bécs, 1874)
 - Éva (szül. Bp.1906/8) oo (1928) gr. Széchenyi-Erdődy Miklós
(1906-1944)

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

BFL. IV-1407b Budapest Székesfőváros Tanácsa

BFL. IV.1202/h Relationes 8144.

BFL. VII-3.c. Cégbíróság – cégjegyzék

BFL. VII-2.e. Cégbírósági iratok

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Baross Károly bellusi (szerk.) 1893: *Magyarország földbirtokosai*. Budapest, Hungária ny.
- Bácskai Vera 1989: *A vállalkozók előfutárai*. Budapest, Magvető
- Borovszky Samu (szerk.) é.n: *Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye*. Budapest, Országos Monográfia Társaság
- Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara jelentése a budapesti kamarai kerület kézmű- és gyáriparáról az 1870-1875. években*. 1877: Budapest
- Fényes Elek 1851: *Magyarország geográfiai szótára*. Pest, Kozma
- Dr. Gerő József (szerk.) 1938: *A magyar királyi belügyminiszter által igazolt nemesek 1867-1937*. Budapest, Kovács -Szegedy ny.
- Dr. Gerő József (szerk.) 1940: *A királyi könyvek. Az I. Ferenc József és IV. Károly által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke*. Budapest, Debreczeni ny.
- Dr. Györffy Gyula – Tóth Gáspár (szerk.) 1897: *Információ megyeri dr. Krausz Izidorné sz. Wahrmann Renének megyeri dr. Krausz Izidor ellen indított bontóperében*. Budapest
- Illéssy János – Pettkó Béla (szerk.) 1895: *A királyi könyvek (1527-1867)*. Budapest, ny. n.
- Halmos Károly 1992: Két építési nagyvállalkozó a századfordulón. In: Gyimesi Sándor (szerk.) *Gazdaság, politika, kultúra*. Budapest, Aula, 41-62.
- Kempelen Béla 1937-39: *Magyarországi zsidó és zsidóeredetű családok*. Budapest, szerző
- Kövér György 1989: A részvényesek névjegyzéke mint társadalomtörténeti forrás. In: Erdmann Gyula (szerk.) *Rendi társadalom – polgári társadalom 2. Kutatás-módszertan*. Gyula, Békés Megyei Levéltár
- Kövér György 1999: Budapest „legnagyobb adósai” (1879-1890). In: *Vörös Károly Emlékkönyv*. Debrecen, Csokonai 125-135.
- McCagg jr, William O 1972: *Jewish Nobles and Geniuses in Modern Hungary*. New York, Columbia U. P.
- Nagy Magyar Compass 1916/17. XLIV. évfolyam*. Budapest, Dr. Galánthai Nagy Sándor kiadótul.
- Pester Lloyd Kalender*. 1862, 1863, 1865, 1866, 1868 Pest, Druck. Müller
- Pesther und Ofner Wegweiser*. 1838, 1839, 1840, Buda
- Sándor Vilmos 1959: A budapesti nagymalomipar kialakulása 1839-1880. In: *Tanulmányok Budapest múltjából XIII*. Budapest, Akadémia 315-423.
- Vörös Károly 1979: *Budapest legnagyobb adófizetői. 1873-1917*. Budapest, Akadémia

AETAS

Történettudományi folyóirat

2000 /4.

MACIEJ JANOWSKI

Eötvös és Heybowicz. Egy összehasonlítás vázlata

BÓDY ZSOMBOR

A magántisztviselő a német és magyar kortárs és történeti diszkurzusban

POGÁNY ÁGNES

Válságok és választások. Pénzügyi politika Magyarországon és Ausztriában, 1931-1936

NORBERT SPANNENBERGER

A Volksbund. Egy népcsoport nemzetiszocialista szervezete vagy emancipációs kisebbségi egyesület?

VASAS GÉZA

A ruszin autonómia válaszutjain (1939. március-szeptember)

TUSOR PÉTER

Az 1608. évi magyar törvények a római inkvizíció előtt: II. Mátyás kiközösítése

VÁRKONYI GÁBOR

A konstantinápolyi angol politika a tizenötéves háború időszakában

GÁNGÓ GÁBOR

Középkor és modernitás. Két ismeretlen Eötvös József-tanulmány

ERŐS VILMOS

Mit jelent a történetírás-történet, és miért írunk ilyet?

Bemutatjuk Jürgen Schlumbohm-t

JÜRGEN SCHLUMBOHM

Mikrotörténet - makrotörténet

A 2000/4. szám 2001 januárjában jelenik meg!

A szám megrendelhető a szerkesztőség címén:
6701. Szeged, Pf. 1179 aetas@jate.u-szeged.hu